

بررسی انتظارات از نقش زن در ایران

(بررسی انتظارات نخبگان از نقش زن در دو دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی انعکاس یافته در مجله زن روز)

دکتر سید رضا نقیب السادات

هدف اصلی مقاله حاضر آن است تا انتظارات از نقش زن در ایران را از منظر نخبگان در دو مقطع قبل و پس از انقلاب اسلامی بررسی کند و البته محقق، حوزه این بررسی را مجله زن روز قرار داده و اطلاعات را به روش تحلیل محتوی جمع‌آوری نموده است. مطالب، داستان‌ها، تصاویر و حتی آگهی‌ها به‌طور کامل بررسی و جداول آماری مبتنی بر آن تنظیم شده است تا به شکل تطبیقی هر دو مقطع مورد بررسی قرار گیرد. محتوای مجلات انتخاب شده در چهار دوره ۱۳۵۰، ۱۳۵۶، ۱۳۶۳، ۱۳۶۸ در دو مقطع قبل و پس از انقلاب اسلامی بررسی شده‌اند. طبق این بررسی، متغیرهای مورد تأکید متغیرهایی نظیر موضوعات مجلات، سبک ارائه، نقش‌های تعیین شده، انگیزه‌های تحریک شده، نوع انتظارات از نقش زن در خانه و خارج از خانه، نقش‌های زن در برابر مرد، نقش‌های زن در برابر فرزندان، نقش‌های زن در برابر خویشاوندان، نقش‌های زن در برابر جامعه، کانون فعالیت زن، نوع فعالیت، نوع اشتغال (درون منزل و خارج از منزل)، نوع مشاغل، فعالیت‌های انجام شده در شبکه روابط محرم و نامحرم، زمینه‌ی فعالیت، ارزش‌های تقویت شده و نوع خانواده بوده است. نتایج حاصل نیز در قالب دو دسته جداول توزیع فراوانی و جداول دو بعدی با آزمون‌های آماری مقتضی، مورد بررسی قرار گرفته است.

مقدمه

مربوط به زنان، دستمایه بعضی از جریان‌های افراطی جهان شده تا با برانگیختن احساسات و عواطف، این قشر عظیم و تعیین کننده‌ی جامعه‌ی بشری به جای حل مشکلات، اغراض و اهداف خاص و گاه اهداف سیاسی خود را تأمین کنند. این تحول در حالی مطرح می‌شود که زنان شرق و غرب در اسارت تساوی و آزادی کاذب می‌سوزند و نظاره‌گر قوانینی هستند که پیاپی تساوی کار مردان و زنان را تصویب نموده و فطرت ظریف آنان را زیر چرخ‌های خشن تمدن می‌کوبند. اما این تحول در جهت کسب امکانات بهتر برای زنان در ایران با

اهمیت و فراوانی مسائل مطروحه درباره‌ی زنان خصوصاً در مجامع بین‌المللی، قرن حاضر را از ویژگی‌های خاصی برخوردار نموده است. از یک سو در میان دانشمندان علوم اجتماعی و متفکران و سیاست‌گذاران، علاقه‌ی فزاینده‌ای نسبت به درک موضوعات گوناگون در مورد زنان و پایه‌ریزی سیاست‌ها و برنامه‌هایی برای گسترش سریع نقش و موضوع آنان در جهت تثبیت خانواده، اشاعه‌ی فرهنگ، شکوفایی اقتصاد و استعدادهای جامعه بوجود آمده است و از سوی دیگر مسائل

کتاب
علوم اجتماعی

شماره ۱۱
بهمن ۱۳۸۷

مقاله حاضر عرصه‌ی فعالیت مجله «زن روز» را برگزیده و بر آنست که کیفیت محتوای ارائه شده را با توجه به انتظارات موجود و گذشته از نقش زن، از منظر نخبگان سنجیده و موضوع را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

ب) ضرورت و اهمیت موضوع

مطالعه‌ی مجلات زنان بدلیل تأثیرگذاری بر رفتار گروه خوانندگان که اکثریت آنان را زنان تشکیل می‌دهند به عنوان یک پدیده‌ی جامعه‌شناختی در میان مطبوعات دوره‌ای، جایگاهی خاص دارد. نشریات مربوط به زنان بخصوص «زن روز» پیش از انقلاب، از جهتی مولود قانون تساوی زن و مرد در رژیم گذشته‌اند به همین جهت حاصل تعریفی خاص از فرهنگ و تصویری ویژه از نقش زن در آن دوران است.

علاوه بر آن با این بررسی می‌توان به دو دسته ارزش‌های مطرح شده در دو نظام مختلف در دو دوره‌ی مورد بررسی و نه تبع آن دو دسته از مطبوعات دست یافت و به تحلیل نقش زن در هر یک از این دو نظام به تبع ارزش‌های خاص هر یک از آنها پرداخت.

پ) اهداف تحقیق

۱. طرح ارزش‌های مطرح شده در دو دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی در مجله زن روز در خصوص زن
۲. بررسی و مقایسه‌ی محتوای مجله زن روز در خصوص نقش و جایگاه زن در جامعه ایران در دو مقطع قبل و بعد از انقلاب اسلامی
۳. تبیین تحولات اجتماعی ایران و طرح دیدگاه‌های مختلف در خصوص زن مطرح شده در مجله زن روز قبل و پس از انقلاب اسلامی
۴. شناخت زمینه‌های اجتماعی مورد توجه در مجله زن روز در هر یک از مقاطع پیش و پس از انقلاب اسلامی
۵. شناخت انواع نقش‌های مطرح شده زنان در مجله زن روز به تفکیک قبل و بعد از انقلاب اسلامی
۶. شناخت شیوه‌ها و سبک‌های پرداختن به مسائل زنان به لحاظ روزنامه‌نگاری در مجله زن روز در هر دو مقطع
۷. شناخت کانون‌های مختلف فعالیت و نوع اشتغال زنان در مجله زن روز در هر دو مقطع مورد بررسی
۸. شناخت نوع اشتغال مورد انتظار از زن در درون و بیرون از خانه
۹. شناخت عرصه‌های مختلف تحول: اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی
۱۰. ناخت انگیزه‌های تحریک شده در آگهی‌ها در هر یک از دو مقطع مورد بررسی

تحقق انقلاب اسلامی صورت گرفت. این تحول هویت تاریخی زنان را تحت تأثیر قرار داد و بدنبال آن زنان در پی بازیابی اصالت خویش به تلاش پرداختند (دفتر بررسی ارزشهای حاکم بر نظام اداری، ۱۳۶۹، ص ۳۸).

آنچه در این مقاله ملاحظه می‌شود در واقع فشرده‌ای از گزارش یک تحقیق علمی است که بر مبنای تحلیل محتوای یک مجله‌ی تخصصی مربوط به زنان در ایران بنام «زن روز»، در دو مقطع در قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی انجام شده است. در این تحقیق سعی شده است تا با بررسی تطبیقی این دو دوره‌ی تاریخی (سالهای ۱۳۵۰ و ۱۳۵۶ قبل از انقلاب و ۱۳۶۳ و ۱۳۶۸ بعد از انقلاب) انتظاراتی را که از نقش زن در زمینه‌ها و عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی وجود داشته است، نقد و تحلیل شود.

قسمت اول

الف) طرح موضوع:

امروزه رسانه‌ها اطلاعات مفید و کاربردی بسیاری را در زمینه‌های مختلفی چون اشتغال زنان، پیشرفت‌های علمی، چگونگی تربیت کودکان، نکات بهداشتی و سلامتی فردی، اصول خانه‌داری و مسائل مختلف زندگی زناشویی را در اختیار افراد قرار می‌دهند (اعزاز، ۱۳۷۳، ص ۴).

استفاده از این اطلاعات بقدری در تار و پود حیات اجتماعی افراد تنیده شده که نوعی بستگی را در افراد ایجاد کرده است. اهمیت این بستگی تا آنجاست که مرتون و لازارسفلد در مقاله مشهور خود بنام «رسانه‌های جمعی سلیقه مردم و کنش سازمان‌یافته» کارکرد تقویت هنجارهای اجتماعی از طریق رسانه‌ها را بخوبی مطرح می‌کنند. رسانه‌ها از طریق ارائه‌ی درست یا نادرست مطالب، باعث جهت‌گیری افراد در خصوص مسایل مختلف می‌شوند و به نوعی قادرند یک طرز تفکر عمومی را در جامعه ایجاد کنند. حتی از نظر جرمی تونستال در کتاب «جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی» زمینه‌های بحث و گفتگوی افراد با یکدیگر از طریق رسانه‌ها صورت می‌گیرد و از این طریق نوعی ارزش و اعتبار اجتماعی از گفتگو در خصوص محتوای مطبوعات (و به طور کلی رسانه‌ها) کسب می‌گردد (تونستال، ۱۹۷۰).

در میان رسانه‌ها مطبوعات از جایگاهی ویژه برخوردارند. چرا که مطبوعات نسبت به سایر رسانه‌ها به دلیل فضای بیشتر برخوردار عمیق‌تر با قضایا، تخصصی شدن، ماندگاری پیام و ... امکان بیشتری برای پرداختن به علل ریشه‌ها و راه حل‌های مسائل دارند (آلبر، ۱۳۶۸، ص ۶).

اقتصادی آموزشی و مذهبی هم به آنها افزوده شده است.

ج) فرضیات تحقیق

۱. به نظر می‌رسد با توجه به دو مقطع مورد بررسی در هر یک نوع نظام حاکم، ارزش‌ها و دیدگاه‌های متفاوت از مقطع دیگر بوده است.
۲. به نظر می‌رسد گروه مرجع قبل از انقلاب غرب بوده است.
۳. به نظر می‌رسد مرجع بعد از انقلاب فرهنگ بومی و علمای دینی بوده‌اند.
۴. به نظر می‌رسد قبل از انقلاب اسلامی انتظارات از نقش زن بیشتر مرتبط با امور بیولوژیک (زیستی) بوده است.
۵. به نظر می‌رسد پس از انقلاب اسلامی انتظارات از نقش زن بیشتر مرتبط با نقش‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بوده است.
۶. با توجه به اینکه گروه مرجع در قبل از انقلاب، کشورهای غربی بوده است، متأثر از این وضعیت بنظر می‌رسد نقش مورد انتظار از زنان بیشتر از نظر موضوعی، موضوعاتی در ارتباط با خانه‌داری، امور حقوقی، روان‌پزشکی، تفریح و سرگرمی، حوادث و اتفاقات بوده است یعنی منبعث از همان فرهنگ غرب بیشتر مطرح بوده‌اند.
۷. با توجه به اینکه در بعد از انقلاب اسلامی موضوعات (بیشتر) اجتماعی مورد توجه بوده است، بنظر می‌رسد موضوعاتی مانند: نظامی، دفاع، جنگ، روابط خارجی، امور آموزشی، امور هنری، فرهنگی و توسعه‌ی عمران مورد توجه قرار داشته‌اند.
۸. به نظر می‌رسد سبک ارائه‌ی محتوای مطالب هم به تبع دو نگرش متفاوت (مبتنی بر فرهنگ غرب در قبل از انقلاب و مبتنی بر فرهنگ بومی و دینی بعد از انقلاب) تفاوت داشته‌اند. به این ترتیب که مطالب در قبل از انقلاب بیشتر در قالب داستان، آگهی و تصاویر، خاطرات، لطیفه‌ها و فکاهی ارائه می‌شده است حال آنکه پس از انقلاب مطالب جدی‌تر مانند گزارش، مصاحبه، تفسیر، اظهار نظر و خبر مطرح شده است.
۹. به نظر می‌رسد قبل از انقلاب از نظر تبلیغات بازرگانی و انتظار از نقش زن با توجه به دیدگاه غربی بیشتر به موضوعاتی چون آرایش، بهداشت، مواد غذایی، رستوران‌ها، پوشاک و لوازم خانگی تأکید می‌شده است.
۱۰. به نظر می‌رسد پس از پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به گرایش به امور اجتماعی انتظار از نقش زن بیشتر به امور اجتماعی، مجامع فرهنگی، آموزشگاه‌ها و نظایر آن بوده است.
۱۱. به نظر می‌رسد زمینه‌ی فعالیت مورد انتظار از زن قبل از انقلاب بیشتر در زمینه‌های سیاسی و فرهنگی بوده است.
۱۲. به نظر می‌رسد پس از انقلاب علاوه بر فعالیت‌های فوق جنبه

د) تدارک نظری تحقیق

در پاسخ به این سؤال که آیا وسایل ارتباطی، بخصوص مطبوعات می‌توانند تغییرات نگرش یا رفتاری را همراه داشته باشند و اگر چنین است مخاطب تا کجا پذیرای چنین تغییراتی است، با دو نظریه مواجه هستیم:

• نظریه استحکام

• نظریه هماهنگی و ناهماهنگی شناختی (نظریه تعادل)

بر اساس نظریه‌ی «استحکام» مخاطب پویا است و قدرت انتخاب دارد و تنها پیام‌های ارائه شده، موجب استحکام باورهای پیشین مخاطب می‌شود و تغییرات عمیق و رفتاری را به همراه ندارند. بدیهی است که در اینجا پیام باید براساس نیاز مخاطب طراحی شود. در زمینه میزان تاثیر وسایل ارتباطی بر آراء و افکار مخاطبان، جرمی تونستال در کتاب «جامعه شناسی وسایل ارتباطی» می‌گوید: «پژوهش در خصوص دربرگیری وسایل ارتباطی در خلال مبارزات انتخاباتی نشان داد که علی‌رغم ظاهر تلویزیون، وسایلی ارتباطی بندرت تاثیری دراماتیک در تغییر آراء چپ و راست و یا برعکس دارند» (ویکس، ۱۹۹۲، ص ۱۶۵).

نظر فوق را می‌توان در چارچوب نظریه‌ی «استحکام» طرح نمود که افراد پیام‌هایی را مورد استفاده قرار می‌دهند که در جهت تقویت اعتقادات گذشته‌ی ایشان است.

اما تأثیر پیام دریافتی چیست؟ از چه کانالی بر مخاطب اثر می‌گذارد و چگونه مخاطب با پیام دریافتی باورهای گذشته را تقویت می‌کند؟ یا حتی بر اساس نظریات دیگر چون نظریه «تزریقی» که به تأثیر قاطع و فوری پیام معتقد است، تغییرات نگرشی یا رفتاری را به همراه دارد. نظریه‌ی هماهنگی و ناهماهنگی بدین سؤال پاسخ می‌گوید:

شناخت؛ مجموعه‌ی ادراک، تفکر و استدلال است. هر کس تصویری خاص از جهان پیرامون خود بدان موضوع ندارند و در اصل افراد علاقه‌مند، دیرتر پیام را به دست فراموشی می‌سپارند در کنار مفاهیمی که ذکر شد از نظریه «تعادل» نیز یاد کنیم که شکل دهنده نظریه اول نیز هست تعادل هنگامی وجود دارد که در نظام شناختی افراد عناصر متناقض وجود نداشته باشد، رابطه‌ی غیر متناقض رابطه‌ای است که عناصر یک نظام با هم موافق و هماهنگ باشند. به بحث قبل بر می‌گردیم: فستین جر معتقد است که ناهماهنگی شناختی اساساً حالتی از تنش است که از داشتن دو شناخت (نگرش‌ها، باورها و عقاید) همزمان که از نظر روان‌شناختی نامتجانس هستند، حاصل می‌شود. از آنجا که پیدایش حالت ناهماهنگی ناخوشایند است، شخص را

آثار موجود در خصوص موضوع و دیگر نظریات موجود در خصوص موضوع بوده است که به برخی از آنها که در تحلیل مورد استناد قرار می‌گیرد، از منظر جامعه‌شناسی پرداخته می‌شود.

تالکوت پارسنز از صاحب‌نظران مکتب «ساختگرایی آمریکایی» در نظرات خود به وظایف و نقش‌های خانواده نیز پرداخته است، وی ابتدا انواع خانواده و وظایف هر یک را در ارتباط با نوع اجتماع مشخص می‌کند و سپس به تشریح نقش‌های زن و مرد در خانواده‌های امروزی می‌پردازد.

از نظر پارسنز خانواده در اجتماعات ابتدایی که از نوع گسترده است، وظایف تولید اقتصادی، سیاسی، دینی، تفریحی و اجتماعی کردن فرزندان را بر عهده دارد. لیکن تفکیک تخصصی در جامعه‌های جدید، بسیاری از وظایف خانواده گسترده را به مؤسسات خارج از خانواده منتقل کرده و خانواده را از نوع هسته‌ای و یا زن و شوهری نموده است. برای نمونه وظایف تولیدات اقتصادی بر عهده سازمان‌های مختلف صنایع گذاشته شده است از نظر پارسنز چنین ساختاری

بر می‌انگیزد که ناهماهنگی را کم کند و هماهنگی بوجود آورد. این کار با تغییر یک یا هر دو شناخت به نحوی که آنها را بیشتر با هم سازگار سازد و یا با افزودن شناخت‌های جدید برای پرکردن فاصله بین شناخت‌های اولیه انجام می‌گیرد (مک کوئیل، ۱۹۹۰، ص ۸۴).

به هر حال در دریافت پیام‌ها از طریق وسایل ارتباط جمعی بخصوص روزنامه‌ها تا بدانجا مخاطب‌پذیری پیام است که با شناخت‌ها و باورهای اولیه‌ی فرد مطابق و همخوان باشد یا دست کم سازگاری داشته باشد. در غیر اینصورت دریافت پیام طبق این نظریه «ناهماهنگی شناختین و یا به عبارت دیگر عدم تعادل را در نظام شناختی فرد به همراه می‌آورد و از آنجا که افراد همواره بدنبال حذف ناهماهنگی‌ها و عدم تعادل و تنش‌های درونی خویشند از پذیرا شدن پیام‌هایی با این محتوا پرهیزی می‌کنند و اثر به حداقل کاهش می‌یابد.

دیگر مباحثی که در تدارک نظری مورد تأکید قرار گرفته است؛ بررسی تاریخی نقش و جایگاه زن در ایران، بررسی پژوهش‌ها و

از خانواده را امروز در تمامی جوامع پیشرفته می‌توان یافت. با وجودی که خانواده برخی از وظایف خود را از دست داده است، اما نه تنها بی‌سازمان نشده، بلکه به صورت یک واحد حیاتی و کاملاً تخصصی درآمده و آزادی بیشتری در جهت وظایف اساسی خود به دست آورده است. وظایف اساسی خانواده در سطح وسیع، تولید نسل و تعیین هویت اجتماعی فرزندان و در سطح خرد، اجتماعی کردن کودکان و استحکام و حفظ تعادل شخصیت بزرگسالان است و برای آنکه خانواده بتواند از عهده وظایف خود برآید و نظام خانوادگی حفظ شود، باید نقش‌های زن و مرد از یکدیگر تفکیک شوند. همانگونه که نظام جامعه نیز بر اساس تفکیک و تخصص است. بنابراین خانواده هم که پاره نظامی از کل جامعه است، تفکیک وظایف زن و مرد را ایجاب می‌کند. بدین ترتیب که مرد باید دارای پایگاه شغلی و درآمد باشد و نقش نان آوری را در خانواده ایفا نماید و همین نقش اوست که او را رهبر خانواده می‌سازد. اما زن، مدار زندگی عاطفی است. هر چند که سایر مؤسسات نیز در اجتماعی کردن افراد سهیم هستند، لیکن اساس این اجتماعی شدن در خانواده صورت می‌گیرد. از نظر پارسنز اگر زن نقش نان آوری را در منزل ایفا کند، هماهنگی خانواده دچار اختلال می‌گردد. (میشل، ۱۳۵۴، صفحه ۱۲۲).

امیل دورکیم؛ جامعه‌شناس فرانسوی نیز که آراء و اندیشه‌هایش به چند قطب گرایش دارد، در خصوص تقسیم وظایف و نقش‌ها نیز مباحثی را مطرح می‌سازد. به نظر وی در خانواده‌های کنونی، تقسیم کار برحسب جنس دارای اهمیت است؛ یعنی مرد نان‌آور و رهبر خانواده و زن کانون مهر و محبت و اداره کننده امور خانه است. دورکیم، در کتاب تقسیم کار خود (۱۸۹۳) در خصوص شیوه انسجام جامعه از سوی افراد تشکیل دهنده آن می‌گوید: دو نوع جامعه وجود دارد: جوامع ابتدایی و جوامع کنونی که تقسیم کار در هر یک از این جوامع متفاوت است. بدین صورت که در جوامع ابتدایی جایی که افراد مشابه یکدیگرند، یعنی احساسات واحدی دارند و هر کس همان است که دیگران نیز هستند. وظایف زنانه از وظایف مردانه کاملاً مجزا نشده و انسجام جامعه در نتیجه همین عدم تمایز اجتماعی افراد است. اما در جوامع جدید که بین افراد آن تمایز اجتماعی وجود دارد، تقسیم کار شکل پیشرفته‌ای دارد، بنابراین همبستگی ارگانیکی بر جامعه مسلط است و انسجام جامعه نیز در نتیجه همین تمایز اجتماعی افراد است. برای نمونه، مدت‌هاست که زنان خود را از میزان‌های جنگ کنار کشیده و زندگی خویش را به درون خانواده برده و فعالیت‌هایشان نیز به تخصص گراییده است. از نظر او در جوامع جدید، زن وظایف عاطفی و مرد وظایف عقلانی را به خود اختصاص داده است. در این

قسمت دوم

الف) متغیرهای تحقیق

متغیرهای تحقیق در این بررسی عبارتند از نقش زن (در خانه و بیرون از خانه) نوع خانواده، زمینه فعالیت زن، نوع اشتغال (در درون و خارج از منزل) ارزش‌های تقویت شده، وجود یا عدم وجود نابرابری در تقسیم کار، کانون فعالیت زنان، شبکه روابط، تقسیم‌بندی موضوعی، سبک ارائه‌ی مطلب، نقش ایفا شده در مطلب براساس وظایف وسایل ارتباط جمعی، محتوای آگهی‌های بازرگانی، انگیزه تحریک شده در آگهی‌های بازرگانی، شیوه‌ی ارائه‌ی آگهی و جنبه‌ی برجسته شده در آگهی.

ب) تعریف نظری و عملی مفهوم نقش

در این بخش به مفهوم نقش و تعریف نظری و عملی آن می‌پردازیم:

تعریف نظری: براساس تعریف دایره‌المعارف علوم اجتماعی، یک نقش رفتار مورد انتظار مرتبط با یک جایگاه اجتماعی است. تعریف عملی: الف) نقش‌های مربوط به امور زیستی (بیولوژیک) نظیر نقش همسری، نقش عاطفی، مراقبت از منزل، نگهداری منزل، نقش پرورش اطفال، نقش مادری، بارداری، شیردادن بچه، مراقبت‌های ویژه‌ی نوزادان، نقش آموزشی درون منزل و تغذیه فرزندان مورد نظر است.

ب) نقش‌های مربوط به امور اجتماعی، مانند نقش همراهی و همکاری، ایفای نقش فرزند خانواده، انتقال ارزش‌های گذشته به نسل جدید، آفرینندگی هنری، نقش اقتصادی فعالیت‌های تولید، مشارکت سیاسی، فعالیت‌های فرهنگی، نقش تربیتی، نقش حمایتی و نقش آموزشی بیرون از منزل، مطمع نظر است.

قسمت سوم روش شناسی

جدول ۱

ردیف	سال مورد بررسی	تعداد مطلب	تعداد آگهی ها	جمع
۱	سال ۱۳۵۰	۲۴۵	۶۵۰	۸۹۵
۲	سال ۱۳۵۶	۲۹۰	۹۰۰	۱۱۹۰
۳	سال ۱۳۶۳	۱۷۰	۱۲۰	۲۹۰
	سال ۱۳۶۸	۲۱۰	۵۰۰	۷۱۰
جمع	کل	۹۱۵	۲۱۷۰	۳۰۸۵

جمع کل مطالب و آگهی‌های کدگذاری شده ۳۰۸۵ بوده است.

۱) روش تحقیق:

و دوره‌ی ۱۳۶۳ و ۱۳۶۸ بر اساس فصول و ماه‌های سال با ساختن

یک‌سال آماری نمونه‌ها انتخاب شد.

بر این اساس سال آماری بر اساس مدل ذیل ساخته شد:

سال ۱۳۵۰ فصل اول فروردین

فصل دوم مرداد

فصل سوم آذر

فصل چهارم *

سال ۱۳۵۶ فصل اول اردیبهشت

فصل دوم شهریور

فصل سوم *

فصل چهارم دی

سال ۱۳۶۳ فصل اول خرداد

فصل دوم *

فصل سوم مهر

فصل چهارم بهمن

سال ۱۳۶۸ فصل اول *

فصل دوم تیر

فصل سوم آبان

فصل چهارم اسفند

روش تحقیق در این بررسی، روش تحلیل محتوی است که بر اساس تعریف برلسون عبارت است از روش تحقیقی که به منظور تشریح منظم، عینی و مقداری محتوای آشکار ارتباطات انجام می‌شود.

۲) تکنیک:

در این پژوهش دو تکنیک مقوله‌ای و ارزیابی، مورد استفاده قرار گرفته است.

۳) واحد تحلیل:

در این پژوهش واحد تحلیل «هر مطلب» و واحد شمارش (تعداد مطالب) است در واقع در این بررسی متغیرهای مقوله‌ای عبارتند از: متغیر وابسته و متغیرهای مستقل، متغیرهای وابسته تعداد مطالب است و متغیرهای مستقل نیز در بخش معرفی متغیرها مورد اشاره قرار گرفت.

۴) جامعه آماری حجم نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری در این بررسی، کل محتوای مجلات زن روز از ابتدای انتشار تاکنون است.

حجم نمونه برآورد شده برای این بررسی با توجه به فرمول برآورد حجم نمونه کوکران نباید از ۱۱۰۰ مورد کمتر باشد. نمونه‌ی مورد بررسی به تفکیک مطلب و آگهی‌ها در سال‌های مختلف مورد بررسی بشرح جدول ۱ است.

روش نمونه‌گیری:

روش نمونه‌گیری در این بررسی نمونه‌گیری احتمالی به شیوه‌ی خوشه‌ای چند درجه‌ای و طرح سری زمانی بوده است. بدین ترتیب که پس از مشخص شدن دو مقطع مورد بررسی یعنی مقطع قبل و بعد از انقلاب اسلامی و دوره‌های بررسی یعنی دوره‌ی ۱۳۵۰ و ۱۳۵۶

بدین ترتیب از دوره اول مقطع قبل از انقلاب، فصل اول، ماه اول انتخاب شد. در دوره‌ی دوم، مقطع قبل از انقلاب، فصل اول، ماه دوم انتخاب شد. از فصل اول دوره‌ی سوم (۱۳۶۳) ماه سوم انتخاب شد و در دوره‌ی چهارم مقطع قبل از انقلاب فصل اول صفر منظور شد.

بر همین اساس در فصل دوم، ماه دوم، در دوره‌ی اول قبل از انقلاب، انتخاب شد. در دوره‌ی دوم مقطع قبل از انقلاب، از فصل سوم، بلافاصله ماه بعدی یعنی شهریور انتخاب شد و این گره‌ی گزینش بر اساس ساختن سال آماری تا پایان کد شماره ۱۲ شماره‌ی مجله انتخاب شد.

۵) شیوه گردآوری اطلاعات:

کدگذاری بین صفر و یک متغیر است).

خلاصه و نتیجه گیری

این پژوهش به منظور بررسی انتظارات از نقش زن در ایران، انتظارات نخبگان از نقش زن در دو دوره قبل و پس از انقلاب اسلامی انجام گرفت. به منظور دستیابی به اهداف، تحقیق از طریق روش تحلیل محتوی با دو تکنیک مقوله‌ای و ارزیابی انجام شد و در آن به بررسی محتوای مجلات انتخاب شده در چهار دوره‌ی ۱۳۵۰، ۱۳۵۶، ۱۳۶۳، ۱۳۶۸ در دو مقطع قبل و پس از انقلاب اسلامی پرداختیم.

بر اساس بررسی به عمل آمده در مطالعه مقدماتی و سپس بررسی منابع و ادبیات موضوع، متغیرها تعیین شد. بر این اساس موضوعات مجلات، سبک ارائه مطلب، نقش ایفا شده بر اساس وظایف وسایل ارتباط جمعی، محتوای آگهی‌های بازرگانی، انگیزه تحریک شده در آگهی، جنبه‌ی برجسته شده در آگهی، وظایف زن در خانه، وظایف زن بیرون از خانه، نقش‌های زن در برابر مرد، نقش‌های زن در برابر فرزندان، نقش‌های زن در برابر دوستان و خویشاوندان، نقش‌های زن در برابر جامعه، کانون فعالیت زن، نوع اشتغال خارج از منزل، نوع اشتغال درون منزل، نوع مشاغل، فعالیت‌های انجام شده در شبکه‌ی روابط محرم و نامحرم، زمینه‌ی فعالیت، ارزش‌های تقویت شده و نوع خانواده به عنوان متغیرهای اصلی، مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج نیز در فصل توصیف و تحلیل یافته‌ها در دو بخش ارائه شد. بخش اول توصیف یافته‌ها، بخش دوم تحلیل یافته‌ها.

در این بخش از مقاله به ارائه‌ی یافته‌های پژوهش مبتنی بر متغیرهای مورد بررسی می‌پردازیم، لازم به ذکر است، از آنجا که امکان ارائه‌ی همه‌ی جداول پژوهش و یافته‌های آن به شکل تفصیلی امکانپذیر نیست، در اینجا تنها جدول اصلی نقش‌های مطرح شده در چهار دوره‌ی

مورد بررسی ارائه شده است و جمع‌بندی یافته‌ها و اساس جداول ذکر می‌شود، نتیجه‌گیری و حاصل بحث نیز مبتنی بر مبانی نظری پژوهش به همراه پیشنهادها ارائه شده است.

در ذیل به ارائه‌ی خلاصه‌ای از یافته‌ها و نتایج پژوهش می‌پردازیم.

• در دوره‌های مورد بررسی پیش از انقلاب اسلامی بیشتر گرایش به درج مطالب مرتبط با خانه‌داری، روان‌پزشکی و مشاوره، ورزش، امور سیاسی داخلی و خارجی، امور قضایی و حقوقی و تفریح و سرگرمی بوده است که بیشتر مرتبط با امور فردی و نقش‌های بیولوژیک زن است، در حالی که پس از انقلاب اسلامی عمدتاً گرایش به انعکاس مطالب اجتماعی، اقتصادی، توسعه و عمران، امور آموزشی، نظامی و

پس از مشخص کردن اهداف و تعیین متغیرهای مورد بررسی بر اساس مطالعات پیشین، مجموعه‌ی مورد تحقیق تشکیل و از جمع محتوای متن‌های مجلات، سال‌ها، ماه‌ها و شماره‌های مورد نظر انتخاب شد. براساس روش‌های نمونه‌گیری، نمونه‌ی مورد نظر مشخص و پس از آن مجموعه مورد تحقیق به واحدهای مختلف تقسیم شد. بر این اساس از کل متون، هر متن به عنوان واحد تحلیل مشخص و پس از آن واحدها در قالب مقوله‌های مشخص، گردآوری شد، یعنی متغیرهای مقوله‌ای مستقل در قالب عناوین مشخص با زیر مقوله‌های مشخص دسته‌بندی شد. پس از خاتمه‌ی این مرحله، براساس دستورالعمل کدگذاری، عملیات جمع‌آوری اطلاعات از نمونه‌ها آغاز شد که با استفاده از کد برگه‌ها Coding sheete اطلاعات با برنامه نوشته شده در فضای SPSS (نرم افزار با بسته آماری برای انجام فعالیت‌های پژوهش علوم اجتماعی) وارد کامپیوتر شد و پس از پردازش اطلاعات، سنجش مقداری بررسی آغاز گردید. در این سنجش عملیات براساس تجزیه و تحلیل فراوانی (جدول توصیفی و جداول تحلیلی) و تجزیه و تحلیل همبستگی صورت گرفت.

۶) سنجش ضریب قابلیت اعتماد

از آنجا که عینیت یکی از اصول است که باید در تحقیقات علمی رعایت شود، لذا سنجش و اندازه‌گیری مقوله‌های تحقیق (متغیرها) در تجزیه و تحلیل محتوا باید مورد بازبینی دقیق قرار گیرد تا بتوان به دست‌آوردهای پژوهش اعتماد کرد. بنابراین برای رعایت اصل عینیت در تحلیل محتوا باید ضریب قابلیت اعتماد (پایانی) محاسبه شود. برای محاسبه این ضرایب از فرمولی که «ویلیام اسکات» برای مقیاس اسمی ارائه داده است استفاده می‌کنیم. بر این اساس ابتدا ۱۰ تا ۲۰ درصد از کل نمونه را به قرعه انتخاب کرده و همراه با تعاریف عملی به فرد دیگری برای کدگذاری مجدد می‌دهیم. درصد توافق میان دو کدگذاری (درصد توافق مشاهده شده PO) و درصد توافق مورد انتظار را محاسبه می‌کنیم سپس حاصل به دست آمده را برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد در فرمول زیر قرار می‌دهیم.

$$Po - Pe$$

$$\pi =$$

$$I - Pe$$

بر اساس میزان توافق بین دو کدگذاری و محاسبه ضریب قابلیت اعتماد در این بررسی، قابلیت اعتماد بین دو کدگذاری ۹۰ درصد است یعنی $90\% = \pi$ (لازم به ذکر است که معیار توافق بین دو

دفاع و جنگ، امور مذهبی بوده است. البته لازم به ذکر است که پس از انقلاب اسلامی در دوری زمانی ۱۳۶۳ بدلیل جنگ عراق علیه ایران و همچنین پس از خاتمه‌ی جنگ تحمیلی با آغاز دوران سازندگی، نسبت اخبار مرتبط با این امور کمی بالاتر است.

• پیش از انقلاب اسلامی در دوره‌های مورد بررسی بیشتر از سبک داستان آگهی، تصاویر، خاطرات، لطیفه‌ها و فکاهی استفاده شده است، درحالی که پس از انقلاب اسلامی با انتظارات جدید از نقش زن، از سبک‌هایی چون تفسیر و اظهار نظر، مصاحبه، گزارش و خبر بیشتر استفاده شده است.

• نقش ایفا شده بر اساس وظایف وسایل ارتباط جمعی، پیش از انقلاب اسلامی بیشتر در درج مطالب مربوط به زنان انتظار ایفای نقش سرگرم کنندگی و تبلیغی از مطلب می‌رفته است، درحالی که پس از انقلاب اسلامی بیشتر نقش هدایت و راهنمایی و نقش خبری و آموزشی ایفا شده است.

• پیش از انقلاب بر اساس نوع انتظارات از نقش زن، بیشتر محتوای آگهی‌های بازرگانی، معرفی لوازم آرایشی، بهداشت و زیبایی، مبلمان و لوازم خانگی و نظایر آن بوده است، درحالی که پس از انقلاب اسلامی، گرایش به ارائه‌ی محتوای آموزشی و ارتقای سطح آموزشی بوده است. بر اساس انگیزه‌ی تحریک شده در آگهی‌ها، همین آگهی‌ها بیشتر پیش از انقلاب اسلامی انگیزه‌های مرتبط با خصلت‌های فردی و بیولوژیک نظیر مسایل جنسی، بهداشت و زیبایی، برتری جویی و نظایر آن را تحریک کرده‌اند، درحالی که پس از انقلاب اسلامی به تبع توجه بیشتر به آموزش، انگیزه‌ی تحریک شده نیز پیشرفت تحصیلی و کسب موقعیت‌های جدید اجتماعی است که تحریک شده است.

• پیش از انقلاب اسلامی جنبه‌ی عقلانی و اجتماعی، کم‌رنگ‌تر از جنبه‌های بدنی (فیزیکی / جنسی) و عاطفی است، درحالی که این جنبه پس از انقلاب اسلامی پررنگ‌تر شده است.

• پیش از انقلاب اسلامی، بیشتر گرایش به طرح نقش‌های مرتبط با امور بیولوژیک بوده است. درحالی که پس از انقلاب اسلامی بیشتر گرایش به طرح نقش‌های اجتماعی بوده که این امر به تبع تغییر نوع انتظارات از نقش زن از سوی نخبگان اداره کننده‌ی جامعه بوده است.

• پیش از انقلاب اسلامی نقش‌های مورد انتظار زن محدود به انجام فعالیت‌های دورن منزل می‌شده است (بیشتر فعالیت‌های مرتبط با نقش‌های بیولوژیک، نظیر تربیت، نگهداری از فرزند، تدبیر امور منزل و... که بیشتر فعالیت‌های بدون مزد است) در حالی که پس از انقلاب اسلامی گرایش به انجام فعالیت‌های خارج از منزل به تبع گسترده شدن وظایف زن و تغییر انتظارات، بیشتر بوده است (بیشتر

ایفای نقش‌های اجتماعی، اشتغال به همراه مزد و ...).

• پیش از انقلاب اسلامی نوع فعالیت زنان بیشتر مرتبط با نقش‌های نگهداری یا تداوم منابع انسانی بوده است، درحالی که پس از انقلاب اسلامی بدلیل تغییر نوع انتظارات و نهادینه شدن وظایف اعطایی به زن در خارج از منزل، نقش‌های تولیدی یا اقتصادی بیشتر در مجلات مورد بررسی انعکاس یافته است.

• پیش از انقلاب اسلامی به تبع وضعیتی که در توصیف و تحلیل دو جدول قبلی ذکر شد، بیشتر انتظار از فعالیت‌های غیر مستقیم اقتصاد و بدون مزد می‌رفته است و یا فعالیت‌های عام‌المنفعه‌ی خارج از منزل، درحالی که پس از انقلاب اسلامی با نهادینه شدن فعالیت‌های اقتصادی زنان و مشخص شدن جایگاه ایشان، نوع اشتغال زنان در خارج از منزل بیشتر در زمینه‌ی فعالیت‌های تولیدی به همراه مزد یا فعالیت‌های خدماتی به همراه مزد در کنار سایر عرصه‌های فعالیت بوده است.

• پیش از انقلاب اسلامی در عرصه‌ی فعالیت‌های مرتبط با زنان که در مجلات مورد بررسی انعکاس یافته، فعالیت‌های غیر مجاز نیز قرار داشته است. درحالی که پس از انقلاب اسلامی به تبع تغییر نظام ارزش و نوع انتظارات از نقش زن، موارد منعکس شده، کم‌رنگ‌تر از پیش از انقلاب اسلامی است.

• پیش از انقلاب اسلامی فعالیت‌های انعکاس یافته، نشان از انجام فعالیت‌هایی از سوی زنان در شبکه روابط نامحرم داشت، زیرا انتظارات از نقش زن (بر اساس همان موضوع تسلط فرهنگ بیگانه بر حیات اجتماعی مردم ایران) نیز چنین بود، لیکن پس از انقلاب اسلامی بدلیل تغییر نظام ارزشی حاکم و تغییر انتظارات از نقش زن، فعالیت‌هایی که بیانگر انجام شدن در شبکه در روابط نامحرم بوده باشد، منعکس نشده است.

• پیش از انقلاب اسلامی زمینه‌ی فعالیت زنان انعکاس یافته در مجلات مورد بررسی، بیشتر مرتبط با امور غیر اجتماعی و بیشتر سیاسی بوده است، در حالی که پس از انقلاب اسلامی بیشتر زمینه‌ی فعالیت اجتماعی، مذهبی و اقتصادی بوده است.

• پیش از انقلاب اسلامی بیشتر در ارتباط با زمینه‌های فعالیت ارزش‌های سیاسی و تا حدی فرهنگی بوده است و کمتر مسایل اجتماعی مطرح شده است، درحالی که پس از انقلاب اسلامی ارزش‌های اجتماعی، آموزشی، اقتصادی و مذهبی بیشتر تقویت شده‌اند.

• پیش از انقلاب اسلامی، بیشتر انتظار اشتغال زن از خانواده‌های بی‌سرپرست می‌رفته است، درحالی که پس از انقلاب اسلامی، با نهادینه شدن وظایف زنان در اجتماع، انتظار فعالیت اقتصادی از سوی

زنان با خانواده‌های با سرپرست نیز می‌رفته است. آزمون‌های محاسبه شده صحت این ادعا را اثبات می‌کند.

- در جمع بندی یافته‌ها باید اظهار داشت که در هر جامعه‌ای نخبگان، هدایت‌کنندگان افکار عمومی هستند و در عرصه‌های مختلف می‌توانند تأثیرگذار باشند. این اثرگذاری با ابزار مقتضی انجام می‌گیرد. وسایل ارتباط جمعی ابزاری است که از طریق آن این اثرگذاری انجام می‌شود.

از سوی دیگر نخبگان جامعه در قالب فرهنگ و ارزش‌های حاکم عمل می‌کنند. از آنجا که بررسی در دو مقطع زمانی یعنی پیش و پس از انقلاب اسلامی انجام گرفته است، با دو دسته فرهنگ و ارزش‌های حاکم در ۳۰ سال گذشته مواجه بوده‌ایم.

پیش از انقلاب اسلامی بدلیل وابستگی ایران به کشورهای پیشرفته و بزرگ غربی به عنوان یک کشور پیرامونی (طبق نظریه یوهان گالتونگ، ذکر شده در بخش چارچوب نظری) و تأثیرپذیری از کشورهای مرکز که در رأس آنها ایالات متحده آمریکا قرار داشت در عرصه‌های مختلف به غرب وابسته بود، فرهنگ حاکم نیز فرهنگ برگرفته شیوه‌ی زندگی غربی و غرب بوده است و به اعتقاد ادگار مورن (جامعه‌شناس فرانسوی ذکر شده در بخش چارچوب نظری) عناصر اصلی این فرهنگ مبتنی بر ثروت، جوانی، شهرت طلبی، خوشبختی، زیبایی، جذابیت، مقام، موقعیت و... است.

در این فرهنگ، آفرینندگی اصالت خود را از دست می‌دهد و نخبگان جامعه (اداره‌کننده‌ی نشریات و مجله‌ی زن روز) نیز بی‌بهره از این فرهنگ مسلط نبوده‌اند و در چارچوب همان فرهنگ به انتظارات خود از نقش زن شکل داده‌اند و آن را در مجله‌ی زن روز منعکس نموده‌اند. بر همین اساس است که گرایش پیش از انقلاب اسلامی در طرح موضوعات بیشتر مرتبط با مسایل فردی و موضوعات مرتبط با فرد و نقش‌های بیولوژیک بوده است. از سوی دیگر پارسنز در تحلیل همین موضوع و علت این که زن تنها باید دارای نقش بیولوژیک باشد، این استدلال را ارائه می‌دهد که «وظایف اساسی خانواده در سطح وسیع، تولید نسل و تعیین هویت اجتماعی فرزندان در سطح خرد، اجتماعی کردن کودکان و استحکام و حفظ تعادل شخصیت بزرگسالان است و برای آن که خانواده بتواند از عهده‌ی وظایف خود برآید و نظام خانوادگی حفظ شود، باید نقش‌های زن و مرد از یکدیگر تفکیک شوند، همانگونه که نظام جامعه بر اساس تفکیک و تخصص است، بنابراین خانواده هم که پاره نظامی از کل جامعه است، تفکیک وظایف زن و مرد را ایجاب می‌کند. بدین ترتیب که مرد باید دارای پایگاه شغلی و درآمد باشد و نقش نان‌آوری را در خانواده ایفا کند و

همین نقش اوست که او را رهبر خانواده می‌سازد، اما زن، مدار زندگی عاطفی است. اگر زن نقش نان‌آوری را در منزل ایفا کند، هماهنگی خانواده دچار اختلال می‌شود (ذکر شده در بخش چارچوب نظری).

دورکیم نیز به نوعی همین نظر را ارائه می‌دهد، به اعتقاد وی در جوامع مدرن، انسجام جامعه در نتیجه‌ی تمایز اجتماعی زن و مرد است. به اعتقاد وی مدت‌هاست که زنان خود را از میدان‌های جنگ کنار کشیده و زندگی خویش را به درون خانواده برده‌اند. از نظر او در جوامع جدید، زن وظایف عاطفی و مرد وظایف عقلانی را به خود اختصاص داده است.

این شیوه‌ی تفکر نزد نخبگان پیش از انقلاب نیز حاکم بود و چنانچه به بخش توصیف وضعیت پیش از انقلاب مجلات مورد بررسی زن روز رجوع کنیم، همین شیوه‌ی عمل اثبات می‌شود. از سوی دیگر تصور حاکم از سوی این نخبگان بیشتر منطبق با نظریه‌ی تزریقی دهه‌ی ۴۰ و ۵۰ سال‌های جنگ جهانی دوم است؛ زیرا، این‌گونه تصور می‌شد که هر پیامی از طریق رسانه (در اینجا مجله زن روز) به مخاطب ارائه می‌شود مورد استفاده قرار گرفته و اثر خود را نیز می‌گذارد. مجله‌ی زن روز چون سرنگی بزرگ تصور می‌شد که محتوای آن پیام است. پیام طراحی شده از سوی نخبگان مبتنی بر همان ارزش‌های فرهنگ غربی و هرگاه این محتوا به مخاطبان ارائه شود، همان‌گونه که با تزریق محتوای سرنگ به رگ اثر آن سریع بروز می‌کند، پیام نیز از طریق رسانه همین کار را با مخاطب می‌کند. به همین دلیل در بررسی یافته‌ها می‌بینیم که هر گونه مطلبی به مجلات راه یافته و بدون ملاحظه و در نظر گرفتن عفت عمومی در اختیار مخاطب قرار داده می‌شود، مصداق آن طرح موضوع شکل گرفتن فعالیت‌های اقتصادی آن در شبکه‌ی روابط محرم و نامحرم است که پیش از انقلاب اسلامی در مجلات مورد بررسی در دوره‌های پیش از انقلاب، مطالبی از این دست به چشم می‌خورد.

اما با تغییر نظام ارزشی حاکم بر جامعه و فرهنگ مسلط غربی به دلیل انقلاب اسلامی انتظارات از نقش زنان نیز به تبع انقلاب تغییر یافت. در مقطع پس از انقلاب اسلامی، بدلیل ریشه داشتن انقلاب در سنت‌ها و مردمی بودن و مبتنی بودن بر ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی و اتکا به فرهنگ بومی، مسائل اجتماعی بیشتر مورد توجه واقع شد. نخبگان اداره‌کننده‌ی مجله نیز بر اساس شیوه تفکر جدید و اتکای بر فرهنگ بومی و ارزش‌های اسلامی، بیشتر به ترسیم نقش‌های اجتماعی زنان در مجله‌ی زن روز پرداختند. بر همین اساس با رجوع به بخش توصیف و تحلیل یافته می‌توان این امر را دریافت. به جای طرح موضوعات مرتبط با نقش‌های بیولوژیک، موضوعات مرتبط با نقش‌های اجتماعی برجسته شده‌اند. به جای استفاده از سبک‌های

جدول ۲ - چنان که بخواهیم به تفاوت دو مقطع بر اساس یافته‌ها نظری دیگر بیندازیم در جمع‌بندی به شکل ذیل قابل ارائه است:

ردیف	قبل از انقلاب اسلامی		پس از انقلاب اسلامی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	۲۵۵	۵۷/۳	۴۷	۱۲/۶
۲	۱۹۰	۴۲/۷	۳۲۴	۸۷/۴
جمع	۴۴۵	۱۰۰	۳۷۱	۱۰۰

نیکبختی رهنمون سازد.

لازمه‌ی بحث در خصوص زن، حقوق انسانی، اجتماعی و انتظارات از وی، لحاظ شئون همه جانبه‌ی حیات انسانی زن و روابط فردی، اجتماعی، مادی، معنوی و تأثیر و تأثر متقابل آنها در زندگی است. بر اساس آیات قرآن همه‌ی انسان‌ها از یک اصل نشأت گرفته‌اند و مزیتی بر یکدیگر ندارند جز به تقوا. انتظارات از نقش زن پس از انقلابات اسلامی «بر اساس یافته» نیز ریشه گرفته از همین آیات و فرامین است. در واقع برای زن نیز فعالیت‌های اجتماعی در ردیف مرد قابل تصور است. (جدول ۲)

چنان که مشاهده می‌شود قبل از انقلاب اسلامی بیشتر انتظارات انعکاس یافته از نقش زن در مجلات مورد بررسی، مرتبط با نقش‌های بیولوژیک زنان بوده است. نقش‌هایی چون مراقبت از منزل و نگهداری، نقش مادری، وضع رضاع، بارداری، مراقبت‌های ویژه نوزادان، آموزش درون منزل (آموزش فرزندان)، تغذیه‌ی فرزندان، امور جنسی، فعالیت‌های اقتصادی درون منزل، نقش عاطفی برجسته بوده‌اند، درحالی که پس از انقلاب اسلامی، بیشتر نقش‌های اجتماعی است که برجسته شده است نسبت‌های حاصل از بررسی این را اثبات می‌کند، نقش‌های مطرح شده عبارت است از مشارکت سیاسی، فعالیت‌های فرهنگی، نقش‌های آموزشی و تربیتی، نقش حمایت و نگهداری، نقش درون خانواده و در میان گروه‌های همسالان، خویشان و دوستان، آفرینندگی هنر، فعالیت‌های اقتصادی (تولیدی)، انتقال ارزش‌های گذشته به نسل جدید و ...

این تفاوت‌ها را حتی در شکل آگهی‌های بازرگانی انعکاس یافته در دو مقطع مورد مقایسه می‌توان مشاهده کرد. در واقع حتی انتظارات نخبگان پیش از انقلاب در عرصه‌ی آگهی‌ها بر اساس همان فرهنگ و ارزش‌های مسلط جامعه‌ی پیش از انقلاب شکل گرفته است. بر این اساس مشاهده می‌شود که بیشتر آگهی‌ها در خصوص لوازم آرایشی، تزئیناتی، پوشاک و امور فردی است و کمتر گرایش به تبلیغ امور آموزشی که زمینه‌ای اجتماعی‌تر است، وجود دارد.

با انگیزه‌های تحریک شده به تبع این شیوه تفکر به امور جنسی، راحت طلبی، برتری جوئی، بهداشت و زیبایی معطوف است تا پیشرفت تحصیلی. در واقع جنبه‌ی برجسته شده در آگهی‌ها پیش از انقلاب

ساده‌پسندانه و تصاویر غیر خبر، فکاهی، لطیفه که بیشتر مبتنی بر وظیفه‌ی سرگرمی و تفریحی وسایل ارتباط جمعی است و با این عمل در گذشته بدنبال غیر سیاسی نمودن جامعه بوده‌اند، از سبک‌های جدی‌تر چون خبر، گزارش و مصاحبه استفاده شده است. به جای ترسیم نقش زن در چارچوب صرف خانواده و منزل، گرایش به علنی نمودن حضور زن در عرصه‌های مختلف اجتماعی و اشتغال تولیدی و تقویت ارزش‌های اجتماعی و اقتصادی بوده است، زیرا حتی ملاک تحلیل نخبگان در خصوص ارائه‌ی پیام به مخاطب تغییر کرده است، در گذشته مخاطب منفعل و ساده لوح تلقی می‌شد در حالی که پس از انقلاب دیگر نظریه‌ی «تزئینی» پاسخگوی مسایل جامعه نیست و از تحلیل مسائل ناتوان است. در اینجا دیدگاه مخاطب محور حاکم می‌شود، درحالی که در قبلی، رسانه قدرت بلامنازع را دارد، بر این اساس مخاطب پویا فرض می‌شود، استفاده‌اش از رسانه هدفمند است و تا جایی از آن استفاده می‌کند که پاسخگوی نیازهایش باشد، در غیر اینصورت از آن رویگردان می‌شود.

بنابراین تحول انجام گرفته در ایران (انقلاب اسلامی) تحول در انتظارات از نقش زن را نیز در ایران به همراه داشت. پس از انقلاب اسلامی بدلیل حاکمیت ارزش‌های برگرفته از سنت و فرهنگ بومی و اعتقادات دینی و الگوگیری نخبگان فرهنگی و سیاسی جامعه از اندیشمندان مسلمان و رهبران انقلاب نظیر حضرت امام خمینی (ره)، استاد شهید مطهری، دکتر علی شریعتی و بسیاری از محققان، علما و دانش‌پژوهان دیگر، که دیدی اجتماعی را در خصوص زن و انتظارات از نقش‌های ایفا شده‌ی او ارائه نمودند، نقش‌های مطرح شده بیشتر نقش‌های اجتماعی است.

دیدگاه متفکران مسلمان برگرفته از دستورات اسلامی است. اسلام می‌خواهد که زن و مرد رشد داشته باشند، اسلام زن‌ها را از تصورات نادرستی که در خصوص زن حاکم بوده، نجات داده است. اسلام می‌خواهد زن همان‌طوری که مرد همه‌ی کارهای اساسی را می‌کند، زن نیز همین کارها را انجام دهد. اسلام می‌خواهد زن حیثیت و احترامش را حفظ کرده و شخصیت زن را تعالی بخشد و او را از شیئت، بیرون بیاورد. در نگاه اسلام زن یک موجود شایسته است که می‌تواند هم خود و هم جامعه‌ی بشری را در راه نیلی به سعادت و

بیشتر مرتبط با امور فیزیکی و جنسی و در مرتبه‌ی دوم عاطفی بوده است و جنبه‌ی عقلانی و اجتماعی کم‌رنگ‌تر بوده است، در حالی که پس از انقلاب اسلامی این جنبه برجسته است.

علت را در همان وابستگی فرهنگی به غرب و شیوه‌ی زندگی غربی باید جستجو کرد و به قول ادگار مورن، افراد با ارائه‌ی فرهنگ بیگانه به ایشان در قالب‌های مختلف و از جمله تصاویر مجلات، با همانندجویی خود را به جای قهرمانان و ستاره‌های مطرح شده قرار می‌دهند و از این طریق با برون افکنی، خواسته‌ها و تمایلات دیگر در عالم واقع در جستجوی جایگاه‌ها و موقعیت‌های جدید بر نخواهند آمد. به اعتقاد ادگار مورن همین امر افراد را غیر سیاسی و حکومت را از مواجهه با خطر جدی تغییر در نظام تا حدی مصون می‌دارد.

از سوی دیگر پذیرش این محتوا از سوی مخاطب از یک جنبه تا حدی است که به خواسته‌های وی پاسخ دهد و نیازهای او را مرتفع کند. از جنبه‌ی دیگر مطابقت و هماهنگی با نظام شناختی وی است. در واقع عناصر فرهنگی که در قالب انتظارات از نقش زن به وی در قالب مجله ارائه می‌شد، تا آنجا مورد پذیرش قرار می‌گرفت که در عناصر نظام‌شناختی فرد تداخلی ایجاد نماید و تعادل شناختی و تفکر وی را به هم نزند. در گذشته این تطابق و همخوانی وجود داشت، لیکن با تغییر موقعیت زن پیش از انقلاب و تحولات حادث شده و در نهایت پیروزی انقلاب اسلامی این انتظارات دیگر همخوانی با نظام شناختی زنان نداشت و باعث ایجاد عدم تعادل در نظام تفکر وی می‌شد. در نتیجه انتظارات جدید به تبع ارزش‌های جدید شکل گرفت. چنانچه به گذشته نظر کنیم می‌بینیم که زنان ایران، فعالانه در حرکت‌هایی که بر ضد رژیم پهلوی صورت گرفت (چه حرکت‌هایی که جنبه‌ی مذهبی داشت و چه حرکت‌هایی که جنبه‌ی غیرمذهبی داشت) شرکت داشتند. بسیاری از آنها دستگیر شدند، به زندان رفتند، شکنجه و یا حتی اعدام شدند. در طی انقلاب، زن ایرانی نقش پراهمیتی را بازی می‌کرد. به غیر از زنان روشنفکر و تحصیلکرده که بدلائیل فرهنگی و سیاسی می‌جنگیدند، برای زنان سنتی و مذهبی این انقلاب در حکم یک تکلیف اسلامی به حساب می‌آمد و آنان با مردان مشترکاً برای این هدف می‌جنگیدند. سهم بزرگ زنان در این حرکت اجتماعی در تاریخ ایران بی‌سابقه بوده است. می‌توان گفت که در این برهه از تاریخ، جدایی بین نقش‌های زن و مرد از یکدیگر کاملاً فراموش شده بود. اختلاف طبقاتی و سطوح اجتماعی کم و بیش از بین رفته بود، تمام زنان از هر گروه اجتماعی و یا فرهنگی به انقلاب می‌پیوستند. بعد از برقراری جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، مسأله‌ی حقوق زنان همچنان مورد توجه قرار داشت. البته از دیدگاه اسلامی، در متن قانون اساسی ۱۳۵۸، ماده‌ی ۲۱ به حقوق زنان مربوط

می‌شود. این ماده دولت را موظف کرده است که حقوق زنان را در تمام جوانب و سطوح طبق قانون اسلامی حمایت کند. طبق همین قانون اساسی، زن ایرانی نمی‌تواند بعنوان رئیس جمهور انتخاب شود، ولی در سایر موارد زنان و مردان در برابر قانون اساسی یکسان و برابر اعلام شده اند.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی، حق رأی دادن در انتخابات و نیز امکان انتخاب شدن بعنوان نماینده‌ی مجلس شورای اسلامی به زنان داده شده است و مانعی بر سر راه تحصیل یا اشتغال آنان ایجاد نشده است. در مجموع قانون اساسی فعلی نسبت به قوانین مشابه قبلی نسبت به حقوق زن توجه بیشتری نشان داده است و این امر، نه تنها به دلیل تحول نقش اجتماعی زنان ایرانی و حضور فعال آنان در پیروزی انقلاب بلکه تحت تأثیر جنبه‌ی اسلامی این قانون بوده است که نسبت به حقوق زن به ویژه در جامعه، مثبت‌تر از قوانین قبلی برخورد شده است.

رشد نسبی شرکت زنان در فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی، یکی از دلایل جا افتادن و مستحکم شدن این فکر در اذهان عمومی است که زنان توانایی فعالیت اجتماعی دارند. از طرف دیگر تأثیر اقتصادی کار زنان در زندگی خانوادگی، نقش مهمی را ایفا می‌کند. زیرا در بیشتر مواقع گردش امور مالی خانواده توسط یک نفر تقریباً غیر ممکن است. در مجموع برقراری جمهوری اسلامی باعث تغییرات جدید در روند مدرنیزاسیون ایران شد. تا آنجا که مربوط به زنان می‌شود، این رشد بیشتر جنبه‌ی فرهنگی و کیفی دارد تا کمی، به نظر من از میزان نقش اجتماعی زن ایرانی نسبت به گذشته کاسته نشده، بلکه یک جایجایی اجتماعی و فرهنگی در آن رخ داده است. بعد از انقلاب اسلامی، زنان مسلمان و سنتی احترام از دست رفته را بدست آوردند و چون اکثریت زنان جامعه را تشکیل می‌دهند، امکان نسبی رشد و پیشرفت برای اکثریت زنان فراهم شد.

اما از نظر احساس امنیت در محیط کار و به ویژه جدی گرفته شدن نقش گسترده‌تر اکثریت زنان در جامعه، برای زنان تحصیل کرده نیز موقعیت جدی‌تری را فراهم آورده است. تا در عرصه‌های مختلف توان خود را نشان دهند.

متغیرهای دیگر پژوهش نیز نشان می‌دهد که حضور زن در عرصه‌های فعالیت اجتماعی بیشتر شده است، چه به لحاظ اقتصادی، چه مشارکت سیاسی و فرهنگی. در گذشته انتظار اشتغال زن تنها در خانواده‌های بی سرپرست می‌رفته است و به اذعان دورکیم زن؛ مدار زندگی عاطفی در خانواده بوده است، درحالی که پس از انقلاب اسلامی ایجاد توازن بین مسئولیت‌های اجتماعی و خانوادگی را در میان زنان مشاهده می‌کنیم. در کل متغیرهای بررسی‌آزمون شده در

بپردازیم و آن را به عنوان ملاکی برای چنین فعالیت‌هایی قرار دهیم، باید بگوییم که در روابط اجتماعی اسلام، حضور زن به عنوان محور عاطفه و مربی عفاف و تقوی مطرح است و تعطیل ماندن سرمایه‌های وجودی او را جایز ندانسته و طغیان جامعه بر فطرت زن را ظلمی آشکار و خلاف عدالت اجتماعی می‌داند که عواقب آن نه تنها به زن، بلکه به روند تکاملی جامعه ضرر رسانده و جامعه را از صرف صحیح این نیروی بزرگ محروم می‌سازد.

بنابراین فعالیت اجتماعی زن دارای دو دسته اهداف است:
 • اهداف معنوی در جهت حفظ و رشد و توسعه‌ی نظام اسلامی یا رشد فردی که تکلیف انسانی اوست.

جریان پژوهش به شکل ذیل قابل طرح است: (جدول ۳)
 البته لازم به ذکر است که سرنوشت زنان در ایران، نه از طرف مردان و نه از طرف خود زنان به حد کافی جدی گرفته نشده است. عدم اصالت حرکت‌های زنانه در مسیر احقاق حقوق زن، تشریفاتی بودن حضور زن در عرصه‌ی فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی، تقلیدی بودن برخی از افکار و ایده‌هایی که از طرف زنان پیشرو برای اصلاح امور زنان مطرح می‌شده است باعث شده که مسائل مربوط به زنان از اهمیت لازم و کافی برخوردار نشوند. با این وصف چنانچه بخواهیم در پایان در چارچوب دیدگاه اسلامی به روابط و فعالیت‌های اجتماعی زن

(جدول ۳)

• اهداف مادی فردی و اجتماعی، در جهت بهبود اقتصاد خانواده و توسعه‌ی جامعه.

پیشنهادهای

گرچه این مطالعه در واقع نوعی مطالعه‌ی اکتشافی در شناخت ساختار و نوع انتظارات از نقش زنان توسط نخبگان در دو دوره‌ی قبل و پس از انقلاب اسلامی در ایران بوده است، طبیعتاً ارائه‌ی پیشنهادهای با استنباط از یافته‌های مبتنی بر تحلیل محتوا و با توجه به وضعیت زنان در شرایط کنونی انجام خواهد شد.

• اگر چه حریم‌های شغلی برای زنان در خصوص برخی فعالیت‌های دشوار گذاشته شده است لیکن در عمل حضور زن در عرصه‌ی اجتماع محدود به مشاغل و فعالیت‌های بسیار محدود است که عمدتاً در فعالیت‌های آموزشی، بهداشتی، تربیتی و برخی مشاغل خدماتی خلاصه می‌شود، درحالی‌که زنان قابلیت ایفای نقش در بسیاری از عرصه‌ها را با رعایت حریم‌ها و در چارچوب اصول و موازین شرعی و قانونی دارا هستند.

• به لحاظ سطح سواد و سطح تحصیلات، همه‌ی مخاطبان مطبوعات از سطحی که بتوانند نشریه را مورد استفاده قرار دهند برخوردارند و این امر در خصوص زنان نیز صادق است، بنابراین تصور ارائه‌ی کارهای بیشتر تصویری در خصوص زنان برای القای بهتر مطالب و جا انداختن دقیق‌تر نقش‌های زن، برداشت صحیحی از موقعیت زنان دربر ندارد. در عین حال که ممکن است به لحاظ سطح معلومات هم زنان و هم مردان در رتبه‌ی پایینی قرار داشته باشند که این امر چندان نمی‌تواند تبعیض جنسی را به همراه داشته باشد.

• با توجه به این که سال‌های اخیر در برنامه‌های توسعه‌ی ملی کشورها و بخصوص سازمان‌های بین‌المللی تأکید بر زنان و کودکان است، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های بیشتری در ارتباط با ایشان انجام گیرد تا از قابلیت‌های موجود در کشور بهره‌ی بیشتری گرفته شود.

با توجه به حضور فعال‌تر زنان در عرصه‌های مختلف جامعه و انتظارات بیشتر از نقش‌های اجتماعی زنان از سوی نخبگان و دیگر افراد جامعه، نکاتی در بیشتر کردن این حضور در عرصه‌های اجتماعی به نظر می‌رسد.

• زن و مرد گرچه هر دو مصداق کامل بشریتند، ولی به اقتضای تقسیم کار و مسئولیت و تنظیم عملکرد طبیعی آنها که از اهداف مهم خلقت است، در بعد بشری در موارد قابل ذکری اختلاف و تفاوت است، می‌گویند: در هر سلول انسان علامتی از جنسیت وجود دارد. این تفاوت باید همیشه مورد نظر قانون‌گذار بوده و منشاء تفاوت‌هایی

در قانون شود، بی آنکه موجب کاهش حرمت هر یک یا تبعیض شود، زیرا حقوق و قانون اموری رونمایی هستند و همیشه بر یک جهانی‌بینی عینی و واقعی بنا می‌شوند و عدم رعایت این مهم قانون را غیر عملی و ناقص می‌سازد و موجب نابسامانی‌هایی در جوامع می‌شود که دنیای امروز شاهد آن است. بنابراین عدم رعایت تفاوت در آنها و اعلام حقوق یکنواخت و متشابه بین آن دو، نه تنها به زن کمکی نخواهد کرد که بیشترین زیان را به او وارد می‌سازد.

• حق تعمیم امکانات رشد علمی فرهنگی و معنوی در جنبه‌های مختلف تخصصی برای همه‌ی زنان فراهم باشد.

• حق و تکلیف پرورش و رشد انسان‌ها بر اساس نیاز و شرایط متقابل فرد و جامعه و تقویت بنیه‌ی عقلی و عملی در احراز تکالیف الهی و انسانی و توجه به بلوغ جسمی و روحی هر یک از زن و مرد جهت رعایت آموزش‌های لازم متفاوت از نظر سن آموزش، سطح آموزش برای هر یک محفوظ باشد.

• حق و تکلیف دخالت در مقررات اساسی مملکت و شئون حیاتی نظام و مشارکت در حفظ و حراست و پیشبرد نظام اسلامی برای زنان فراهم باشد.

• حق مشارکت در اجتماعات در جهت رشد خود و ارشاد جامعه که در بسیاری از موارد نه تنها حق که تکلیف است برای زنان فراهم شود.

• حق حضور فعال در صحنه‌های بین‌المللی در جهت معرفی اسلام و جمهوری اسلامی ایران در رده‌های سیاسی و دیپلماتیک فراهم شود.

• حق آزادی قلم، بیان، مکاتبات و آزادی‌های سیاسی، مذهبی (در حد قانون اساسی) برخورداری از حقوق قضایی، حق مسکن، حق ارشاد اسلامی جامعه و ... برای زنان فراهم باشد.

• اسلام برای زن و مرد در تمامی شئون اجتماعی حقوق قائل است، مشروط بر این که به حقوق فرد در خانواده خللی وارد نشود. لازم به ذکر است که چون بینش عرف جامعه، در کنترل رفتار و کردار انسان‌ها نقشی به سزا دارد و میل به حفظ چهره‌ی مطلوب اجتماعی در نهاد انسان‌ها است، لذا بیشتر افراد به محدودیت‌های عرفی تن داده و خود را با آن وفق می‌دهند. بنابراین تغییر عرف جامعه و باورهای عمومی در رکود یا پیشرفت جوامع نقش دارد و از آنجا که تفکر جامعه در مورد اشتغال زن در همه‌ی عرصه‌ها مساعد نیست، بنابراین سالم سازی محیط و آموزش‌های مذهبی، برای خودکفایی جامعه زنان در نظام اسلامی ضرورت دارد.

• حق به رسمیت شناختن نقش اجتماعی حساس وی در جهت مسئولیت‌پذیری او و زدودن ریشه‌های فرهنگی موانع رشد و شکوفایی

ابعاد شخصیتی زن از مجموعه‌ی شناخت جایگاه زنان و چگونگی کارگزاری آنان در دستگاه‌های دولتی، تهران: دفتر بررسی ارزش‌های حاکم بر نظام اداری، جلد اول.

۶- موسوی خمینی، روح ا... (۱۳۷۳)، (صحیفه نور، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، جلد ششم.

۷- میشل، آندره، (۱۳۵۴)، جامعه شناسی خانواده و ازدواج، ترجمه‌ی فرنیس اردلان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۸- مطهری، مرتضی، (۱۳۵۹)، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: دفتر نشر اسلامی.

منابع انگلیسی

- 1- Mc Quail , Dennis And Windahl , Sven (1990). Communication Models, New York: Longman.
- 2- Tunstall , Jeremy (1970). Media Sociology , University Of illinois Press. Weeks , Rober And Drew Dan (1992). Learning From News: Effects Of Message Consistency And Medium Of Recall And Intgence Making, Journalism Quarterly , Vol 69 , No 12.

استعدادهای وی در جامعه فراهم شود.

• حق برخورداری از احترام متقابل در رفتارهای اجتماعی برای زنان فراهم باشد.

• حق دفاع از استقلال و آزادی و شئون سیاسی و نظامی حاکمیت شخصی و اجتماعی - که زنان نیز برای دفاع از ایمان و عقیده و شخصیت و مملکت خویش حق مشارکت دارند - برای زنان فراهم باشد.

• حق تنظیم تشکیلات و سازماندهی قشر بانوان باشد تا در صورت لزوم با کمترین امکانات و به دور از اختلاط، بیشترین بازده عملی را با حفظ حریم داشته باشند.

• تکلیف تخصیص التذاذات جنسی به همسر قانون و ضرورت حفظ حریم میان افراد نامحرم و ممنوعیت کامیابی جنسی در هر مرحله و به هر شکل، در جهت حفظ حریم خانواده و استواری بنیان آن - که اسلام حتی برای افراد مجرد نیز قوانینی مقرر نموده تا روابط نامشروع بر خانواده آینده آنان اثر نگذارد - روشن باشد.

• حق تأمین امنیت روانی و عاطفی فرزندان در جو مودت که در طفولیت نقش مادر در این خصوص حساس‌تر و حیاتی‌تر است، در کنار فعالیت‌های اجتماعی دیگر روشن باشد تا آسیبی متوجه کودکان نیز نشود.

• تکلیف تأمین عدالت بین فرزندان و تقسیم و تنظیم وظایف تربیتی بر اساس نیازها و شرایط و جنسیت فرزندان روشن باشد.

• حق برخورداری از آموزش‌های مختلف با استفاده از روش‌های مناسب با شرایط خاص زنان فراهم باشد.

• حق اشتغال و برخورداری از زمینه‌های مناسب شغلی در جهت رفع حوائج فردی و رشد و توسعه جامعه اسلامی و جلوگیری از اتلاف وقت و ضرورت حفظ خلاقیت‌ها و تخصص‌ها برای موارد ضروری محفوظ باشد.

منابع فارسی

- ۱- آلبر، پیر، (۱۳۶۸)، مطبوعات، ترجمه فضل الله جلوه، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ اول.
- ۲- اعزازی، شهلا، (۱۳۷۳)، تلویزیون و خانواده، تهران: نشر مرنديز، چاپ اول.
- ۳- توسلی، غلامعباس، (۱۳۶۹)، نظریه‌های جامعه شناسی، تهران: انتشارات سمت.
- ۴- پوریاتور، جوزف، (۱۳۷۳)، آینده بنیانگذاران جامعه شناسی، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: انتشارات قومس.
- ۵- سازمان امور اداری و استخدامی کشور، (۱۳۶۹)، بررسی

بی نوشت:

1. Morrton
2. Lazarsaeld
3. Jeremy Tunstall
4. Festinger